

**«Хроніка з літописців стародавніх»
ігумена Свято-Михайлівського монастиря
Феодосія Софоновича та «Синопис
Київський» архімандрита Свято-Успенської
Києво-Печерської обителі Інокентія
Гізеля як світоглядні джерела формування
релігійно-філософської думки в контексті
початкової історії Золотоверхої святині**

протоієрей Віталій Клос

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2023-11-142>

Анотація: Статтю присвячено історико-богословській рефлексії окремих частин із «Хроніки з літописців стародавніх» ігумена Свято-Михайлівського монастиря Феодосія Софоновича та «Синописа Київського» ігумена Свято-Успенської Києво-Печерської святині Інокентія Гізеля в контексті початкової історії Києво-Золотоверхої обителі міста Києва. Здійснено спробу осмислення історичної концепції початкового етапу становлення Свято-Михайлівської святині могилянськими подвижниками благочестя, богословами, ченцями-інтелектуалами XVII ст., які, будучи сподвижниками святителя Петра Могили, багато попрацювали в освітній та науковій царині. Ігуменів Феодосія Софоновича та Інокентія Гізеля причисляють до найяскравіших представників крила традиціоналістського ісихастського руху, як знаних українських християнських мислителів періоду пізнього модерну, чий релігійно-богословські погляди зробили визначальний вплив на формування філософської та інтелектуальної думки в Україні доби бароко. Увиразнено суспільно-історичне тло й особливості світоглядних трансформацій, що визначили динаміку, зміст і ціннісний потенціал богословського та церковно-історичного мислення могилянців під впливом теоретиків та практиків ісихазму на етнічних теренах України в той час коли в московії панувала темрява невідання. Акцентуючи увагу на висвітленні авторами початкової історії Золотоверхої обителі, зосереджено увагу на давніх витоках українського

чи ж руського християнства, заснуванні Київської митрополії, поширенні монастирського життя тощо в ті часи, коли про Москву ще ніхто не знав впродовж декількох сотень років. Зроблено спробу узагальнити основні підходи деяких дослідників наступних століть до трактування відомостей про початкову історію Золотоверхої обителі, поданих ігуменами Феодосієм та Інокентієм. Обґрунтовано важливість якомога ширшого залучення теоретико-методологічного ресурсу й інтелектуальної спадщини теоретиків української ісихастської традиції до сучасного богословського та філософського академічного дискурсу, оскільки вони своїми творами на століття визначили не лише траєкторію, а й ідейно-ціннісну спрямованість тлумачення ключових дефініцій християнської релігійно-богословської думки. Твори «Хроніка з літописців стародавніх» та «Синопис Київський» на наше глибоке переконання, мають доволі важливе значення, а надто ж, коли йдеться про розвиток духовної культури українського народу та збереження його національної і релігійної ідентичності.

Ключові слова: ігумен, архімандрит, монастир, подвижник, аксіологія, богослов'я, ісихазм, віра, мораль, етика, гріх, Феодосій Софонович, Інокентій Гізель, Свято-Михайлівський Золотоверхий.

Постановка наукової проблеми та її значення. У час повномасштабної війни росії проти України та засудження ідеології «руського міра» провідними богословами сучасності (більше 1500 науковців з усього світу підписали відповідну резолюцію), як в Україні, так і далеко за її межами виникає багато питань щодо осмислення не лише нашого минулого, але й джерел, створених українськими богословами та визначними архіпастирями, настоятелями монастирів, чернецтвом і священством. Важливим сьогодні є повернення до тих витоків, які через трьохсотлітню московську духовну окупацію ми частково втратили або не завжди належно оцінювали. Йдеться про звернення до інтелектуальної спадщини та культурної традиції представників ісихастського руху на теренах сучасної України, а зокрема, міста Києва, яке завжди було осередком освіти й науки. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах загарбницької війни православної півночі, тобто Московії, проти України та її Помісної Православної Церкви.

У цьому контексті тема статті є актуальною, а обґрунтовані в ній дефініції, наукові узагальнення та висновки мають вагоме як теоретичне, так і практичне значення.

Аналіз досліджень і публікацій. До джерельної бази передусім належать оригінальні твори «Хроніка з Літописців Стародавніх», яка була написана ігуменом цієї обителі о. Феодосієм Софоновичем у 1672 – 1673 рр., а також його праці: «Мученіє святой Великомученицы Варвары» та «Повесть о преславныхъ чудесах святой великомученицы Варвары» покровительки Золотоверхого монастиря¹.

¹ Мыцык Ю. «Кройника» Феодосия Софоновича как исторический источник и памятник украинской историографии 17 в. Дп.: автореф.к.и.н., 1975 г. 23 с.; Мицук Ю. Феодосій

Ці джерела були підготовлені до друку протоієреєм Юрієм Мициком та В. Кравченком і надруковані в 1992 р.² Необхідно зазначити, що «Поменник» Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря був першопочатково написаний тим же о. Феодосієм Софоновичем³.

«Хроніка» ігумена Феодосія Софоновича зробила помітний вплив на подальші твори такого типу і, зрозуміло, є важливим джерелом для історії Золотоверхої обителі. Також відомі такі його твори, як «Виклад о Церкві» – який був виданий у 1667 р. в типографії Києво-Печерської Лаври.

Важливим джерелом для нас є і

«Синопис, или краткое собрание летописцев о начале Славяно-Россійскаго народа и первоначальных князей Богоспасаемого града Кіева, о житіи святого благоверного великого князя Киевского и всея Россіи первейшаго Самодержца Владімира, и о наследниках благочестивыя державы его»,

авторство якого приписують архімандриту Києво-Печерського монастиря Інокентію Гізелю⁴. У свій час ця книга, яка декілька разів перевидавалася, стала своєрідним підручником для вивчення історії нашого краю. Окремо варто згадати його богословський трактат «Мир з Богом людині».

Історичне тло епохи модерну, життя та служіння преподобних Феодосія Софоновича та Інокентія Гізеля досліджувало чимало вчених у різних напрямках української національної гуманітаристики. Серед найбільш відомих українських вчених треба назвати М. Грушевського, І. Костомарова, І. Франка. Дедалі більшу увагу на твори фундаторів ісихастсько-традиціоналістського богослов'я звертають сучасні науковці, між якими професор і єпископ Ігор Ісіченко, протоієрей Ю. Мицик, В. Балух, І. Гарат, П. Кралюк, М. Шкрібляк, а також низка авторів, які видали трьохтомник вибраних тво-

Софонович - видатний представник історичної думки 17 ст. Український історичний журнал. К., 1977. № 12. С. 113–115; Софонович Феодосій, игум. Мучение св. великомученицы Варвары и повесть о преславных чудесах её. Труды КДА. К., 1894. № 12 (декабрь). С.598–614.

² Софонович Феодосій. Хроніка з літописців стародавніх / АН України, Археографічна комісія, Ін-т української археографії, Ін-т історії України. Підгот. тексту Ю. А. Мицика, В. М. Кравченка. К.: Наукова думка, 1992. 336 с.

³ Де-Витте Е. Древний помянник Киево-Михайловского Златоверхого монастыря. ЧИОНЛ. К., 1903. Кн. 17. Вип. 1,3,4. Отд. 3. С. 3-64; 1904. Кн. 18. Вип. 1. Отд. 3. С. 65-78.

⁴ Инокентий Гизель. Синопис, или краткое собрание летописцев о начале Славяно-Россійскаго народа и первоначальных князей Богоспасаемого града Кіева, о житіи святого благоверного великого князя Киевского и всея Россіи первейшаго Самодержца Владімира, и о наследниках благочестивыя державы его Россійскія, даже до пресветлаго и благочестиваго государя нашего царя и великого князя Алексія Михайловича всея Великія, Малыя и Белья Россіи Самодержца. К., Изд.: Киево-Печерской Лавры, 1674. С. 8–15.

рів Інокентія Гізеля: З. Когут, Р. Пітч, Я. Стратій, М. Симчич М., Л. Довга, Н. Бондар та ін⁵.

Мета дослідження – визначити роль ісихастів-традиціоналістів ігуменів Феодосія та Інокентія у формуванні відомостей про початкову історію Золотоверхого монастиря.

Метою зумовлено розв’язання таких *завдань*:

- проаналізувати історичні передумови і світоглядні особливості становлення українських інтелектуалів;
- у контексті початкової історії Золотоверхої обителі показати вплив творів «Хроніка» та «Синопис» на концепцію історіографії цього питання;
- обґрунтувати ідейно-ціннісний потенціал методологічного підходу, як Феодосія Софоновича, так і Інокентія Гізеля до української церковної історії та джерел минулого.

Виклад основного матеріалу. «Хроніка з літописців стародавніх» та «Синопис» – це твори, які були написані в час розквіту української богословської думки, коли Києво-Могилянська академія була де-факто єдиним вищим начальним закладом у православному світі, а її вчителі та випускники ставали ректорами та засновниками багатьох освітніх осередків, як на Балканах, так і на північних та східних теренах. Саме могилянці заклали твердий ґрунт для подальшого розвитку та поширення православних цінностей і стали тими авторами, концепції яких повторювалися із століття в століття, а деякі праці перевидавалися великими тиражами десятки разів (зокрема і «Синопис»).

Золотоверха обитель разом із Києво-Печерською Лаврою стала осередком православного люду, місцем зібрання церковних соборів, що вирішували важливі питання. Великі зусилля докладалися настоятелями монастирів для подолання та протидії унії, що на початку XVII ст. вела нищівний наступ на Православ’я, забираючи церкви, монастирі, знищуючи та виганяючи їхніх насельників.

Подамо стислі відомості про ігуменів Феодосія Софоновича та Інокентія Гізеля, які не лише очолювали одні з найбільших та найвпливовіших монастирів міста Києва, але й відзначалися неабиякими інтелектуальними та адміністративними здібностями.

Дату народження Феодосія Софоновича відносять приблизно до початку XVII ст., а про місце свідчить лист Київського митрополита Гедеона

⁵ Інокентій Гізель. Вибрані твори : у 3 т. Ін-т філософії ім. Г. Сковороди НАН України [та ін.]. Київ–Львів : Свічадо, 2009 2012. Т. 3 : [Дослідження та матеріали] / [З. Когут, Р. Пітч, Я. Стратій та ін.]. 2011. 449 с.

Святополка-Четверинського та архімандрита Києво-Печерської Лаври Варлаама Ясинського до Московського Патріарха Йоакима від 25 березня 1689 р.: «Родом з самого... града Києва». До «Поменника» Золотоверхо-Михайлівського, започаткованого в 1667 р. самим хроністом, був внесений весь рід ігумена Феодосія, – близько 160 імен. Закінчивши Києво-Могилянський колегіум, де навчався разом із майбутнім архієпископом Черніговським Лазарем Барановичем, він отримав міцні знання латинської, грецької, польської та церковнослов'янської мов. Маючи глибокі знання з богослів'я він був обраний для викладання «Слова Божого» у своїй же альма-матері. Це був час великого розквіту Академії. Уже влітку 1649 р. він очолює посольство до Москви, де разом із Єпифанієм Славинецьким та Арсенієм Сатановським займаються перекладом Біблії з грецької мови. Повернувшись у Київ, продовжує вчителювати. Навесні 1655 р. намісник Києво-Братський Феодосій був обраний ігуменом Михайлівського Золотоверхого монастиря. Новий ігумен Золотоверхої обителі проявив себе як вчений, освічений муж, енергійний адміністратор. Спираючись на підтримку гетьманської адміністрації, вищої церковної ієрархії, він намагався посилити роль монастиря як культурного центру.

У 1669-1677 рр. ігумен Михайлівської святині о. Феодосій практично виконував функції митрополита Київського, а обитель набула значення центру церковної влади в Україні. Упокоївся ігумен Феодосій Софонович у 1677р.

У той самий час у просвітницькій царині працювала ще одна непересічна людина, яка присвятила своє життя Богові, – чернець Інокентій Гізель (бл. 1600 – 18.11.1683), який був обраний ректором Києво-Могилянської академії та архімандритом Києво-Печерської святині. Більшість дослідників пише про його походження з протестантської родини в Пруссії та навчання у Київській академії і багатьох закордонних інституціях, але є розвідки, які говорять про його білоруське коріння. Через обмежений обсяг статті не будемо вдаватися в деталізацію цього та інших подібних питань. Приймаючи чернечий постриг він стає викладачем колегії. У 1646-1650 роках його обирають ректором академії та настоятелем Братського Богоявленського монастиря.

У 1656-1683 роках ігумен Інокентій Гізель був обраний архімандритом Києво-Печерської святині⁶. Він брав активну участь у створенні «Києво-Печерського патерика» (1661) та «Синописа Київського» (1674). Багато попрацював пишучи полемічні твори, спрямовані проти унії та єзуїтів. До нас дійшли три філософсько-богословські праці: латиномовний курс «Твір про всю філософію» («Opus totius philosophiae» 1645 — 46), який міс-

⁶ Інокентій Гізель. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII-XVIII ст. : енциклопедичне видання. Київ : КМ Академія, 2001. URL: <https://vm.ukma.edu.ua/person/gizel/>

тить основи діалектики, логіки, фізики та метафізики; «Філософія аксіоми» (1646), «Мир з Богом людині» (1669)⁷. Поховали архімандрита Інокентія в Успенському соборі Києво-Печерської лаври.

Як всі автори того часу, ці інтелектуали ігумен Феодосій та архімандрит Інокентій у своїх творах використовували філософську спадщину античності, творіння святих отців, які вони читали в оригіналі чи то в грецькій чи в латинській мові, та праці схоластів. Не відкидали вони також напрацювань тогочасних новітніх вчених, зокрема, напрацювань Д. Кардано, Г. Галілея, М. Коперника тощо. Так, про архімандрита Інокентія один із дослідників написав, що він

«чільний представник академічного арістотелізму, ускладненого, втім, традиційними для української думки неоплатонівськими ідеями. Перекоаний у раціональності світу, вважав, що істину можна знайти, досліджуючи наслідки Божої діяльності – «створеної природи» (natura naturata), яка розумілася ним як сукупність ідеальних сутностей-універсалій, своєрідних репрезентантів у світі вищого буття, закорінених у доколишніх речах»⁸.

Як і інші могилянці архімандрит Інокентій бачив сенс життя у творчій праці, яка спрямована на власне і громадське добро. Визнаючи свободу волі, він надавав пріоритетного значення розуму, який, на його думку, даючи волі різні варіанти вибору між добром і злом, здійснює моральний вплив на неї. Велику увагу приділяв архімандрит Інокентій проблемі незалежності Української Православної Церкви від Московського Патріархату, а також питанням полеміки з католиками й уніатами.

У контексті історії Михайлівської святині праці ігумена Феодосія Софоновича та архімандрита Інокентія Гізеля мають непересічне значення, оскільки літопис зберіг для нас дуже малу кількість повідомлень про Золотоверхий та інші монастирі міста Києва. «Синопис Київський» передоподобного Інокентія⁹ під 989 р. подає такі відомості про заснування чернечого осередку на Володимирській гірці:

«Переказують, що перший при Володимирі митрополит Михайл, який посадив іноків на горі, недалеко від того беремища чортowego, у своє ім'я церкву св. Архістратиґа Михайла збудував з тієї причини, що

⁷ Стратій Я. Гізель. Філософська думка в Україні. Біобібліографічний словник. К., 2002. URL: <http://litopys.org.ua/fdm/fdm10.htm>

⁸ Стратій Я. Гізель. Філософська думка в Україні. Біобібліографічний словник. К., 2002. URL: <http://litopys.org.ua/fdm/fdm10.htm>

⁹ Інокентій Гізель. Синопис... К., Изд.: Киево-Печерской Лавры, 1674.

Святий Архістратиг Михайл чорта з неба скинув, і тут він допоміг із гори чорта, який був в ідолі, скинути»¹⁰.

Початкове відкриття і занесення в історію цієї звістки належить, без сумніву, о. Феодосію Софоновичу, ігумену Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря (1655 – 1677 рр.). У своїй «Хроніці», текст якої складається з трьох частин: «Хроніка о Русі», «Хроніка о початку і назвіску Литви», «Хроніка о землі Полской», і яка доведена до 1673 р.,¹¹ він подає це повідомлення. Сказавши про скинення великим князем Володимиром ідолів у Києві, о. Феодосій Софонович продовжує:

«Повість є давня, одного ідола тягнули із гори, щоб утопити в Дніпрі б'ючи його по череву, біс же в ньому кричав страшно. З цього часу дорогу, яка веде з гори від Михайлівського монастиря назвали Чортове «беремище», тобто тяжко було чорту. . . І для цього, як розповідають, перший при Володимирі митрополит Михайл, посадивши ченців на горі, неподалік від цього Чортового беремища, на честь свого покровителя церкву збудував, бо як з неба святий Михайл чорта скинув, так і тут він допоміг з гори чорта з ідолом скинути»¹². В основі цих повістей було давнє передання, яке, за висловом «Синописца» в третій його редакції¹³ «носиться ще від старих людей»¹⁴. Вперше «Синопис» вийшов друком у 1674 р. і регулярно перевидався аж до 1836 р.¹⁵ М. Закревський постійно називає Синопис творінням Інокентія. Він говорить: «Через два роки після смерті Софоновича Гізель переклав його Хроніку на слов'янську мову, децю перемінив і видав у 1674 р. під своїм ім'ям, назвавши Синописом, і Хроніку забули»¹⁶.

¹⁰ Цит. за: Києво-Златоверхо-Михайловскій монастырь: Историческій очеркъ отъ основанія его до настоящаго времени. К.: Издание означеннаго монастыря, Тип. С. В. Кульженко, Ново-Елисаветинская ул., собств. д., 1889. С. 3.

¹¹ Ричка В. Кройніка Феодосія Софоновича. Київська Старовина. К., 1994. № 1. С. 103-104.

¹² Цит. за: Голубев С., проф. «Восьмисотлетіе Києво-Михайловскаго Златоверхаго монастыря» (Речь, произнесенная профессоромъ 13 іюля 1908 года въ торжественномъ собраніи по случаю 800-лѣтняго юбилея означеннаго монастыря). Въ память 800-лѣтія Києво-Михайловскаго Златоверхаго монастыря 11 іюля 1108 г. 11 іюля 1908 г. К.: Типогр. Києво-Печерской Успенской Лавры, 1909. С. 58.

¹³ Голубев С., проф. «Восьмисотлетіе... Въ память 800-лѣтія Києво-Михайловскаго Златоверхаго монастыря 11 іюля 1108 г. 11 іюля 1908 г. К.: Типогр. Києво-Печерской Успенской Лавры, 1909. С. 71.

¹⁴ Глазунов П. Храмы, построенные святымъ Владимиромъ и другими в его время. Труды КДА. К.: Типогр. Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1888. № 6. С. 167 – 253.

¹⁵ О Киевскомъ Синописе. КЕВ. К., 1868. № 9. С. 353, 354; Жиленко І. Синопис Київський. Хроніка 2000. К., Вип. 49-50. С. 497-595.

¹⁶ Цит. за: Максимович М. О Киевскомъ Синописе (Письмо къ П.Г. Лебединцеву). Киевскія Епархіальныя Ведомости. К., 1868. № 9. С. 354.

Справді «Синописис» надруковали у Києво-Печерській Лаврі в 1674 році за благословенням пречесного в Христі «господина» Інокентія Гізеля, милістю Божою архімандрита тієї ж святої Лаври». Так зазначено на титульному листі всіх трьох видань. Але це зовсім не означає, що архимандрит Інокентій Гізель видав Київський Синописис «під своїм іменем». Того ж 1674 р. надруковані були в Лаврі і Акафісти, теж за благословенням Інокентія Гізеля, а в 1654 р. вони надруковані були з благословення його попередника архімандрита Йосифа Тризни. Творіння книги та благословення дві різні речі, які змішує М. Закревський та інші дослідники.

Насправді ж автором «Синописису» був економ Києво-Печерської Лаври чернець Пантелеймон Кохановський. Після трьохразового перевидання в Києві в 2-й половині XVII ст. він так сподобався новоутвореній Петербурзькій Академії Наук, що вона, починаючи з 1736 р., близько 20 раз його перевидавала, як підручник із Російської історії. У 1823 і 1836 рр. його знову надрукував митрополит Київський Євгеній Болховітінов із своїми доповненнями¹⁷.

Згідно зі свідченням означених вище джерел багато дослідників відстоюють думку про заснування древнього Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря ще першим Київським митрополитом Михаїлом.

Митрополит Сильвестр Косів, сподвижник і наступник святителя Петра Могили на Київському престолі, з цього приводу пише:

«...Отже, перший митрополит Михаїл, даний Володимирові для хрещення Русі, йшов у вірі за своїм пастирем; від нього і Русь була інформована у справі віри, і ті святі, котрі в нетлінних тілах лежать у київських печерах; вони цієї ж віри тримались, а за побожні вчинки дістали милість у Всемогутнього Господа»¹⁸.

Тож у часи святителя Петра Могили могилянці визначні пастирі Церкви Христової Сильвестр Косів, Феодосій Софонович та Інокентій Гізель говорили співзвучно про заснування Золотоверхої обителі у зв'язку з подіями, пов'язаними із хрещенням Русі за князя Володимира Великого в 988 – 992 рр. та у зв'язку зі скиненням ідолів із Михайлівської гори.

Професор І. Власовський стверджує, що «про митрополита Михаїла згадують пізніші літописні списки, пізніший «Устав князя Володимира»... чернець Яків в оповіданні «Пам'ять і похвала князю Володимирі»¹⁹.

¹⁷ О Киевскомъ Синописисе. КЕВ. К., 1868. № 9. С. 353, 354.

¹⁸ Сильвестр Косов, митр. Paterikon. КЕВ. 1875. № 4. С. 131–138; № 13. С. 424–438.

¹⁹ Власовський І., проф. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т. К.: Либідь, 1998. Т. 1. С. 38.

Цієї «повіді», викладеної в «Хроніці» та «Синописі», дотримувалися такі шановані та відомі дослідники та історики, як: митрополит Євгеній Болховітінов²⁰, митрополит Макарій Булгаков²¹, ієромонах Євстратій Голованський²², А. Кальнофойський²³, М. Берлінський²⁴, А. Похилевич²⁵, М. Сементовський²⁶, В. Зверинський²⁷. Митрополит Євгеній Болховітінов, М. Сементовський, І. Максимович на основі цього стверджують, що Свято-Михайлівський монастир був кафедрою митрополита і, що ймовірно, при цій першій митрополичій церкві знаходилося зображення Архістратига Михаїла, яке здавна прийнято вважати гербом м. Києва.

Також історик М. Закревський, роблячи логічні висновки, повинен був прийти до заперечення цього передання, яке викладене в «Синописі». Але він цього не робить, а допускає існування давньої дерев'яної церкви на місці Свято-Михайлівського монастиря, до розбудови його князем Святополком-Михайлом у 1108 р. У своїх висновках М. Закревський опирається на благоговійне Передання Православної Церкви і на ці ж самі місця літопису, про які раніше сам говорив, що вони нічого не означають²⁸.

Тож завдяки «Хроніці» та «Синопису» багато істориків стверджують, що монастир на місці Золотоверхої обителі, можливо теж під іменем Свято-Михайлівського, існував ще до літописної згадки під 1108 р. Як відомо, монастирі та ченці з'явилися у нас набагато раніше побудови князем Ярославом Мудрим Георгіївської й Ірининської обителі. Так, митрополит Іларіон у своєму «Слові про Закон і Благодать» (1051 р.) зображаючи картину запрова-

²⁰ Євгеній Болховітінов, митр. Вибрані праці з історії Києва. Упор., вст. ст. та додатки Тетяни Ананієвої. К.: Либідь - ІСА, 1995. С. 79–80.

²¹ Макарий Булгаков, митр. История Русской Церкви: В 9 т. М.: Изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. Т. 5. 151 с.

²² Євстратій Голованський, ієром. Кієво-Златоверхо-Михайловський першокласний монастирь и его скитъ Феоданія. Монастирь сей современенъ св. равноапостольному князю Владимиру. Сочиненіє сіє на пользу означеннаго монастиря. Того же монастиря ієромонахъ Евстратій Голованскій. К.: Тип. В. П. Давиденко, Михайловская улица, собств. дом, 1878. С. 1, 103.

²³ Цит. за: Закревський Н. Описание Киева: В 2 т. М.: Иждивен. Москов. археологического о-ва, 1868. Т. 1. С. 503.

²⁴ Берлінський М. Історія міста Києва. К.: Наукова думка, 1991. С. 84.

²⁵ Похилевич А. Сказание о населенных местностях Киевской губернии. К.: Типогр. Киево-Печерской Лавры, 1864. 47 с.

²⁶ Сементовский Н. Киев его святыня и древности: 55 политипажей, изображ. виды Киева. К.: Тип. Г. Сементовского, 1864. С. 54.

²⁷ Зверинский В. Материалы для историко-топографического исследования о Православных монастырях в Российской имперіи, с библиографическим указателем. Преобразование старых или учреждение новых монастырей с 1764-95 по 1 июля 1890 г. СПб., 1890. С. 146.

²⁸ Закревський Н. Описание Киева... С. 504–505.

дження у нас християнства говорить, що при князі Володимирі Великому «...монастирі на горах стали»²⁹. З цього приводу анонімний дослідник історії Золотоверхої обителі написав: «Неможливо щоб в цих словах було одне тільки ораторське мистецтво, важко було б так говорити неправду при багатьох ще живих свідках справ Володимира»³⁰.

Висновки. Тож праці ігуменів Феодосія Софоновича та Інокентія Гізеля справили відчутний вплив на формування концепції початкової історії Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря і на всі подальші історичні та філософсько-богословські твори автори яких завжди брали до уваги думки своїх знаних попередників у тих чи інших актуальних питаннях, які вони осмислювали.

Список джерел і літератури:

1. Берлінський М. Історія міста Києва. К.: Наукова думка, 1991. 318 с.
2. Власовський І., проф. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т. К.: Либідь, 1998. Т. 1. 296 с. + (I-XLVIII).
3. Глазунов П. Храмы, построенные святым Владимиром и другими в его время. Труды КДА. К.: Типогр. Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1888. № 6. С. 167–253.
4. Голубев С., проф. «Восьмисотлетіе Кієво-Михайловскаго Златоверхаго монастыря» (Речь, произнесенная профессоромъ 13 іюля 1908 года въ торжественномъ собраніи по случаю 800-лѣтняго юбилея означеннаго монастыря). Въ память 800-лѣтія Кієво-Михайловскаго Златоверхаго монастыря 11 іюля 1108 г. – 11 іюля 1908 г. К.: Типогр. Кієво-Печерской Успенской Лавры, 1909. С. 52–109.
5. Де-Витте Е. Древний помянник Кієво-Михайловскаго Златоверхаго монастыря. ЧИОНЛ. К., 1903. Кн. 17. Вип. 1,3,4. Отд. 3. С. 3–64; 1904. Кн. 18. Вип. 1. Отд. 3. С. 65–78.
6. Євгеній Болховітінов, митр. Вибрані праці з історії Києва. Упор., вст. ст. та додатки Тетяни Ананієвої. К.: Либідь – ІСА, 1995. 488 с.
7. Євстратій Голованскій, ієром. Кієво-Златоверхо-Михайловскій первокласный монастырь и его скитъ Феофанія. Монастырь сей современенъ св. равноапостольному князю Владимиру. Сочиненіе сіе на пользу означеннаго монастыря. Того же монастыря ієромонахъ Евстратій Голованскій. К.: Тип. В. П. Давиденко, Михайловская улица, собств. дом, 1878. 215 с. + IX с.: іл.

²⁹ Лларіон Огієнко, митр. Українська Церква: Нарис із історії Української православної церкви / Додаток : Слово про Закон і Благодать: У 2т.: Т. 1–2. Вінніпег, 1982. С. 251.

³⁰ Кієво-Златоверхо-Михайловскій монастир... 1889. С. 4.

8. Жиленко І. Синопис Київський. Хроніка 2000. К., Вип. 49-50. С. 497–595.
9. Закревський Н. Описание Киева: В 2 т. М.: Иждивен. Москов. археологического о-ва, 1868. Т. 1. 951 с. + 13 вкл.
10. Зверинский В. Материалы для историко-топографического исследования о Православных монастырях в Российской империи, с библиографическим указателем. Преобразование старых или учреждение новых монастырей с 1764-95 по 1 июля 1890 г. СПб., 1890. 413 с.
11. Інокентій Гізель. Синопис, или краткое собрание летописцев о начале Славяно-Россійскаго народа и первоначальных князей Богоспасаемого града Києва, о житии святого благоверного великого князя Киевского и всея Россіи первейшаго Самодержца Владімира, и о наследниках благочестивыя державы его Россійскія, даже до пресветлаго и благочестиваго государя нашего царя и великого князя Алексія Михайловича всея Великія, Малыя и Белья Россіи Самодержца. К., Изд.: Киево-Печерской Лавры, 1674.
12. Іларіон Огієнко, митр. Українська Церква: Нарис із історії Української православної церкви. Додаток : Слово про Закон і Благодать: У 2т.: Т. 1 – 2. Вінніпег, 1982. 284 с.
13. Інокентій Гізель. Вибрані твори : у 3 т. Ін-т філософії ім. Г. Сковороди НАН України [та ін.]. Київ–Львів : Свічадо, 2009 2012. Т. 3 : [Дослідження та матеріали] / [З. Когут, Р. Пітч, Я. Стратій та ін.]. 2011. 449 с.
14. Інокентій Гізель. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII-XVIII ст. : енциклопедичне видання. Київ : КМ Академія, 2001. URL: <https://vm.ukma.edu.ua/person/gizel/>
15. Києво-Златоверхо-Михайловскій монастирь: Историческій очеркъ отъ основанія его до настоящаго времени. К. : Издание означеннаго монастыря, Тип. С. В. Кузьженко, Ново-Елисаветинская ул., собств. д., 1889. 139 с.
16. Макарий Булгаков, митр. История Русской Церкви: В 9 т. М.: Изд. Спасо-Преображенскаго Валаамскаго монастыря, 1996, Т. 5. 560 с.
17. Максимович М. О Киевскомъ Синописе (Письмо къ П.Г. Лебединцеву). Киевскія Епархіальныя Ведомости. К., 1868. № 9. С. 354.
18. Мицик Ю. Феодосій Софонович – видатний представник історичної думки 17 ст. Український історичний журнал. К., 1977. № 12, С. 113–115.
19. Мыцык Ю. “Кройника” Феодосия Софоновича как исторический источник и памятник украинской историографии 17 в. Дп.: автореф.к.и.н., 1975 г. 23 с.
20. О Киевскомъ Синописе. КЕВ. К., 1868. № 9. С. 353, 354.
21. Похилевич Л. Сказание о населенных местностях Киевской губернии. К.: Типогр. Киево-Печерской Лавры, 1864. 763 с.
22. Ричка В. Кройника Феодосія Софоновича. Київська Старовина. К., 1994. № 1. С. 103–104.
23. Сементовский Н. Киев его святыня и древности: 55 политипажей, изображ. виды Києва. К.: Тип. Г. Сементовского, 1864. IV + 242 с.
24. Сильвестр Косов, митр. Paterikon. КЕВ. 1875. № 4. С. 131–138; № 13. С. 424–438.

25. Стратий Я. Гізель. Філософська думка в Україні. Біобібліографічний словник. К., 2002. URL: <http://litopys.org.ua/fdm/fdm10.htm>
26. Феодосій Софонович, игум. Мучение св. великомученицы Варвары и повесть о преславных чудесах её. Труды КДА. К., 1894. № 12 (декабрь). С. 598–614.
27. Феодосій Софонович. Хроніка з літописців стародавніх / АН України, Археографічна комісія, Ін-т української археографії, Ін-т історії України. Підгот. тексту Ю. А. Мищика, В. М. Кравченка. К.: Наукова думка, 1992. 336 с.

References:

1. *Berlinsky M.* (1991). History of the city of Kyiv. Kyiv.
2. *Vlasovsky I., prof.* (296). Essay on the history of the Ukrainian Orthodox Church: In 4 vols. Kyiv.
3. *Glazunov P.* (1888). Temples built by St. Vladimir and others in his time. Proceedings of the KDA. Kyiv.
4. *Golubev S., prof.* (1909). «The eight-year anniversary of the Kiev-Mikhaylovsky Golden-roofed Monastery» (Speech delivered by the professor on July 13, 1908 at the solemn meeting on the occasion of the 800-year anniversary of the said monastery). In commemoration of the 800th anniversary of the Kiev-Mikhaylovsky Zlatoverhoy Monastery, July 11, 1108 - July 11, 1908.
5. *De-Witte E.* (1903). Ancient memorial of the Kyiv-Mikhaylovsky Zlatoverhoho Monastery. CHIONL. Kyiv.
6. *Yevhenii Bolkhovitinov, metropolitan.* (1995). Selected works on the history of Kyiv. Upor., vst. Art. and Tatyana Ananieva's applications. Kyiv.
7. *Evstratii Golovanskyi, hierom.* (1878). Kiev-Zlatoverho-Mikhaylovsky first-class monastery and its hermitage Feofania. This monastery is contemporary with St. Equal-to-the-Apostles Prince Vladimir. The composition is for the benefit of the mentioned monastery. Hieromonk of the same monastery, Eustratii Golovansky. K.
8. *Zhilenko I.* (2000). Synopsis of Kyiv. Chronicle 2000.
9. *Zakrevskyi N.* (1868). Description of Kyiv: In 2 vols.
10. *Zverinsky V.* (1890). Materials for historical and topographical research on Orthodox monasteries in the Russian Empire, with a bibliographic index. Transformation of old or establishment of new monasteries from 1764-95 to July 1, 1890.
11. *Innocent Gisel.* (1674). Synopsis, or a short collection of chroniclers about the beginning of the Slavic-Russian people and the original princes of the God-saving city of Kiev, about the life of the holy and pious grand prince of Kiev and all Russia, the first autocrat Vladimir, and about the heirs of his pious state of Russia, even to the most holy and pious sovereign of our king and Grand Duke Alexey Mikhailovich, Sovereign of All Great, Small and White Russia.
12. *Hilarion Ohienko, metropolitan.* (1982). Ukrainian Church: Essay on the history of the Ukrainian Orthodox Church. Appendix: The Word of Law and Grace: In 2 vols.: Vol. 1-2.

13. *Innocent Gisel.* (2009, 2011). Selected works: in 3 volumes of the Institute of Philosophy named after H. Skovoroda of the National Academy of Sciences of Ukraine [etc.].
14. *Innocent Gisel.* (2001). Kyiv-Mohyla Academy in names, XVII-XVIII centuries. : encyclopedic edition. URL: <https://vm.ukma.edu.ua/person/gizel/>
15. Kyiv-Zlatoverho-Mikhaïlovsky Monastery: Historical sketch from its foundation to the present time. (1889). Kyiv.
16. *Makary Bulgakov, metropolitan.* (1996). History of the Russian Church: In 9 vols.
17. *Maksymovich M.* (1868). About Kyiv Synopsis (Letter to P.G. Lebedyntsev).
18. *Mytsyk Yu.* (1977). Feodosiy Sofonovych – an outstanding representative of historical thought of the 17th century. Ukrainian historical journal. Kyiv.
19. *Mytsyk. Yu.* (1975). Feodosiy Sofonovych's «Kroynyk» as a historical source and monument of Ukrainian historiography of the 17th century. Dp.: autoref.k.y.n.
20. About Kiev Synopsis (1898). KEV. Kyiv.
21. *Pokhylevich L.* (1864). Legend of inhabited localities of Kyiv province. Kyiv.
22. *Rychka V.* (1994). Kroynik Feodosiy Sofonovych. Kyiv Antiquity. Kyiv.
23. *Sementovskiy N.* (1864). Kyiv's shrine and antiquities: 55 polytypes, images. views of Kiev. Kyiv.
24. *Sylvester Kosov, metropolitan.* (1875). Paterikon. KEV 1875.
25. *Stratius J. Gisel.* (2002). Philosophical thought in Ukraine. Biobibliographic dictionary. Kyiv. URL: <http://litopys.org.ua/fdm/fdm10.htm>
26. *Feodosiy Sofonovych, abbot.* (1894). The martyrdom of St. Great Martyr Varvara and the story of her glorious miracles. Proceedings of the KDA. Kyiv.
27. *Feodosiy Sofonovych.* (1992). Chronicle of Ancient Chroniclers / Academy of Sciences of Ukraine, Archaeological Commission, Institute of Ukrainian Archaeography, Institute of History of Ukraine. Preparation text by Yu. A. Mytsik, V. M. Kravchenko. Kyiv.